

◊ 1. Turteltuvi halli kaela kaunistab musta-valgevöödilise laik, mille järgi on teda kõige hõlpsam ära tunda. Teisel pruunil tuvil kaelus-turteltuvil on kaelal vaid üks must vöö

Turteltuvi

on meie metsades üha haruldasem

Aasta linde turteltuvisid elab Eestis kaks liiki: kaelus-turteltuvi ja turteltuvi. Esimesest liigist on põhjalikult kirjutatud jaanuarinumbris. Sel korral on kõne all n-ö harilik turteltuvi, kes saabub Aafrika talvitusaaladelt Eestisse aprilli lõpus või mai algul.

Riho Marja

Turteltuvi (*Streptopelia turtur*) on rästasuurune lind, kes kaalub paarsada grammi. Välimuselt on lind väga omapärane: tema sulestikus vahelduvad pruunid, mustad, valged, oranžid ja roosad toonid. Liigi eriomane tunnus on halli värvi pea, roosa kurgualune, oranžikas mustade täppidega tiivapealne; saba servasuled ja kõhualune on valged ning tiivaalused omakorda hallid. Kaelal asetseb silmatorkav musta-val-

gevöödilise laik.

Esimesed isendid jõuavad Eestisse aprilli lõpu poole: varaseimad on kohal olnud 26. aprilli paiku, aga keskmine tulekupäev on 10. mai [14]. Seega on käes just see aeg, kui need sulelised meile naasevad. Talvitusaaladele rännatakse tagasi augustis ja septembris, keskeltläbi 2. septembril [13].

Turteltuvi on Eestisse levinud alles hiljaaegu. Turteltuvi pesitsusala hõlmab Euroopat, Põhja-Aafrikat ja Lääne-Aasiat. See liik on levinud val-

davalt Mandri-Euroopas, kuid näiteks Skandinaavias, Šotimaal, Islandil ja Venemaa põhjaosas teda ei leidu (◊ 2). Enamikul levilast on turteltuvi rändlind, kelle talvitusaalad asuvad Aafrikas Saheli ja Sudaani vööndis [4].

Mart Mägra andmetel eesti rahvas valdavalt ei tundnud turteltuvi nime-tuse kandjat [11]. See võis tuleneda peamiselt asjaolust, et kõnealune liik on Eestisse levinud alles hiljuti: 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi algupoolel [10]. Seega kuni 20. sajandi keskpaigani leidis turteltuvisid Eestis vaid paiguti – liik oli siin haruldane. Alles 1960. aastatel nende levik Eestis laienes ja arvukus suurenes kiiresti [12].

Üldnimetuse põhjal on turteltuvi siiski teatud piibli kaudu ja seetõttu

on maarahvas kasutanud peamiselt kahte vormi: *turtel tui* või *turteltu-vikene*.

Ajavahemikul 2003–2009 on turteltuvi levik võimaliku pesitsejana teada vähemalt 19% linnuatlase ruudus. Mandriosas oli toonane levik Vahe-Eestis hõredam kui Kõrg- ja Madal-Eestis. Suurematel saartel on liik vähe levinud ning väiksematel saartel ei pesitse ta üldse (◇ 3).

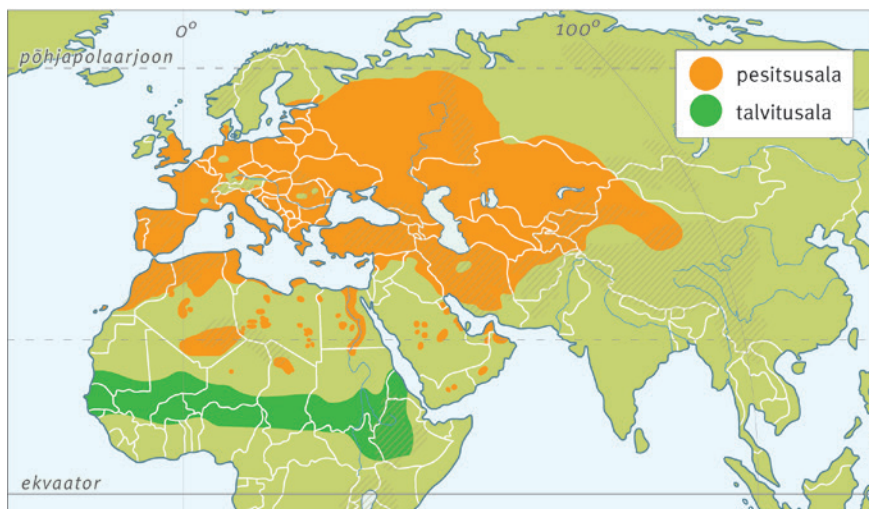
Huvitaval kombel on kahe sugulasliigi, kaelus-turteltuvi ja turteltuvi käekäik Euroopas suuresti erinevad. Pikaajalise vaatlusrea andmetel (1980–2013) on kaelus-turteltuvide arvukus märkimisväärselt suurenenud: arvukusindeks on kasvanud koguni 89%. Vastupidine olukord on olnud turteltuviga: liigi pikaajaline arvukusindeks on vähenenud koguni 79%. Hiljutise, lühema ajavahemiku jooksul (2004–2013) on liigi arvukus vähenenud aga 28% [7].

Üleilmse linnukaitseorganisatsiooni BirdLife andmetel oli 2004. aastal kaelustuvi Euroopa populatsiooni suurus 3,5–7,2 miljonit paari, kuid nüüdseks on see kahanenud 2,4–4,2 miljoni paarini.

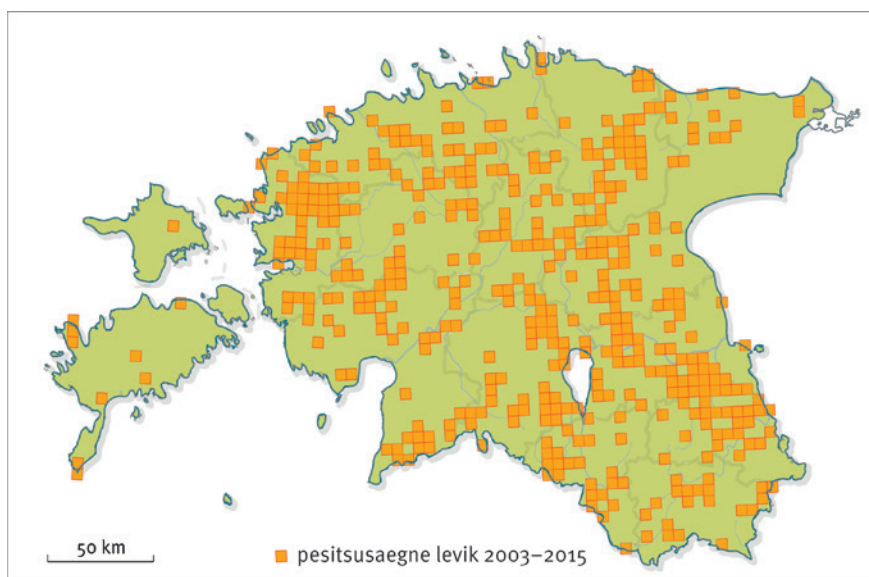
Väga üldise hinnangu järgi pesitseb Eestis 1000–3000 turteltuvipaari [6]. Pikaajalise vaatlusrea (1980–2012) põhjal on liigi arvukus meil vähenenud üle 50%. Kõnealuse aegrea viimase seitsme aasta arvukus on kahanenud aga pisut mõõdukamas tempos: hinnanguliselt 10–50%. Seega turteltuvi seisund ei ole Eestis kiita. Näiteks Soomes on ta aga väga haruldane haudelind: seal pesitseb vaid 5–10 paari [15].

Pesitsus-, rände- ja talvitusaaladel kimbutab hulk ohtusid. Turteltuvide looduslikud vaenlased on kullilised ja kakulised, kes jahivad vanalinde. Seevastu vareslased, maod ja kassid on pesaröövlid. Ohtu kujutavad ka inimesed: näiteks Aafrikas Marokos korjavad kohalikud elanikud turteltuvide mune söögiks.

Inglismaal tehtud uuringus ilmnas, et pesitsusaladel on turteltuvide arvukus kahanenud pärast seda, kui põllupinna laiendamiseks olid maha raiu-

◇ 2. Turteltuvi pesitsus- ja talvitusalaad üleilmse linnukaitseorganisatsiooni BirdLife andmetel

◇ 3. Turteltuvi pesitsusaegne levik Eestis aastail 2003–2015 Eesti linnuatlase ja e-Elurikkuse andmebaasi põhjal

Kuni 20. sajandi keskpaigani leidus turteltuvisid Eestis vaid paiguti – liik oli siin haruldane.

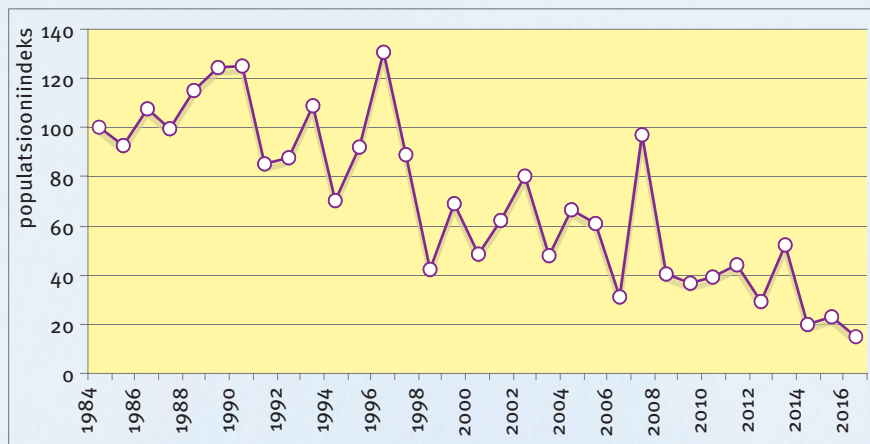
tud üle nelja meetri kõrgused põõsastikud ja hekid. Selle tõttu jäi liigile sobivaid pesitsuspaiku vähemaks.

Üks arvukuse kahanemise põhjusi arvatakse tulenevat intensiivsest karjakasvatusest looduslikel rohumaadel. Ühtlasi on rohumaid hakatud üha rohkem kasutama teraviljakasvatuseks. Ent karjamaad on turteltuvile tähtsad toitumiskohad. Paraku söo-

vad kariloomad taimestiku liiga kiiresti ära, mistõttu jääb taimede seemnetoodang kesiseks, ka taimestiku mitmekesisus vaesub.

Nõnda väheneb turteltuvile meelepäraste seemnete hulk, mis omakorda avaldab mõju liigi pesitsusedukusele [1].

Veel on turteltuvi käekäiku mõjutanud herbitsiidide laialdane kasutus Euroopas. Taimekaitsevahendid vähendavad tunduvalt toidu hulka ja mitmekülsust, seetõttu on lindude toidubaas nigel. Rändeteedel ja

♦ 4. Turteltuvi arvukuse muutused Eestis aastatel 1984–2016 Eesti ornitoloogiaühingu punktloenduste projekti andmetel. Joonisel esitatud populatsioonindeks kajastab arvukuse suhtelist muutust. Vaadeldud ajavahemikul tuleb selgelt esile turteltuvi arvukuse vähenemine. 1996. ja 2007. aasta väärtused võivad olla tingitud andmete kogumise meetoodilisest veast, kuna nendel aastatel oli loendusradu vähe. Seetõttu võib ekslikult arvata, et need aastad olid liigile soodsad, kuid niisugune järsk arvukuse muutus ei ole loogiliselt võimalik

talvitusaaladel on turteltuvisid juba aastakümneid ohustanud ka küttimine [4].

Elupaigana eelistab valgusküllast lehtmetsa. Peamiselt kohtab turteltuvisid valgusrikastes hõredamates lehtmetsades või nende servades. Nad käivad toitumas ka põllumajandusmaastikul ja metsistunud parkides.

Eestis ei ole turteltuvi elupaiku kuigi täpselt uuritud. Seevastu

Inglismaal tehtud uuringu [2] järgi eelistab kõnealune liik pesitsuskohti, mille läheduses on veekogusid, musta taimestikuta maad ja kesa. Sellised erisugused elupaigad rikastavad liigi toidulauda, ning veekogudest käivad linnud joomas.

Turteltuvi on peetud paigatrueks liigiks, kelle pesitsusala ja toitumisterritoorium on võrdlemisi väike: keskmine raadius on 450–1400 meetrit. Siiski on teada, et osa isendeid võib pesitsusajal käia toiduotsingul

iseigi kilomeetrite kaugusel: näiteks Inglismaal raadiosaatjaga märgistatud isend käis pesitsuskohast koguni 10 km kaugusel [1].

Tavaliselt tulevad samad rändlinnud headesse pesitsuspaikadesse igal aastal tagasi, kuid turteltuvid ei ole kodupaigatrueid. Nimelt on täheldatud, et head elupaigad on küll asustatud, kuid aastati pesitsevad seal eri isendid [5].

Turteltuvid ehitavad hõreda raagudest pesa leht- või okaspuu otsa. Inglismaal tehtud uuringu järgi asub see keskmiselt 2,3 meetri kõrgusel [2], mis on üllatavalt madalal, võrreldes näiteks kaelustuvi (*Columba palumbus*) pesaga. Kaelustuvi pesitseb samuti metsades ja tema pesa keskmine kõrgus Eestis küündib 4,9 meetrini.

Pesapuu ja pesa asukoha kõrguse vahel usutakse olevat seos: mida kõrgem on pesapuu, seda kõrgemale turteltuvid pesa rajavad. Seega ei pruugi pesa kõrgus olla sugugi juhuslik, vähemalt oliivi- või apelsiniistandustes Marokos [8]. Kirjanduse andmetel kasutab turteltuvi mõnikord pesitsemiseks ka laulurästa või punaselgõgija vana pesa [4].

Turteltuvi kurnas on tavaliselt kaks valget muna. Eestist on täiskurni teada alates juuni algusest. Poegade

Foto: Ingmar Muusikus

♦ 5. Ütlused „armunud nagu turteltuvid“ või „kudrutavad nagu turteltuvid“ tulenevad küllap just seesugusest turteltuvilikust käitumisest

eest hoolitsevad mõlemad vanalinnud; noored turteltuvid saavad lennuvõimelisteks juuli teises pooles. Sugugi kõik turteltuvi pesitsused ei õnnestu. Siingi saame hinnangutes tugineda Inglismaal tehtud uuringule, kus 41% pesadest olid edukad, 45% rüüstati ning 14% pesi sai hukka mõnel muul põhjusel [2].

Marokos Tadla piirkonnas on uuritud turteltuvi ja talle lähedase liigi küla-turteltuvi (*Streptopelia senegalensis*) pesitsust samas elupaigas. Neil liikidel on eri nišš ehk kohastumuste kompleks, kuidas mingis elupaigas hakkama saada [9]. Täpsemalt uuriti nende liikide pesapuude kõrgust, pesa kõrgust maapinnast, vahemaad pesast alustaimestikuni, pesapuud kaugust teraviljapõllust ja inimasustusest.

Selgus, et ehkki liigid pesitsevad samades elupaikades, kasutatakse selle võimalusi erinevalt. Pesapuude kõrgus oli mõlemal liigil sarnane, seevastu pesade kõrgus maapinnast ja selle vahemaa alustaimestikuni oli turteltuvil suurem kui küla-turteltuvil. Niisiis pesitsevad turteltuvid kõrgemal. Samas asusid turteltuvide pesad teraviljapõldudele märksa lähemal, ent inimasustusest kaugemal kui küla-turteltuvil. See uuring on hea näide, kuidas sarnased liigid saavad looduses samas elupaigas koos eksisteerida: ressursse kasutatakse erinevalt ja laiemalt ning üks liik ei tõrju teist liiki välja.

Taimtoiduline turrutaja. Põhiliselt toitub turteltuvi marjadest, seemnetest ja muudest pehmematest taimeosadest. Seega on liik valdavalt taimtoiduline. Paraku on turteltuvide toidusedel viimase poole sajandi jooksul vaesunud. 1960. aastatel toituti peamiselt looduslike taimede seemnetest, seevastu tänapäeval süüakse valdavalt nisu- ja rapsiseemneid, harvem satub toidusedelisse punandi, vesiheina või kirburohuliikide seemneid [2].

Turteltuvi väga omapärast laulu saab seostada linna nimega. Tema madal ja üksluine turrutamine „turrurr-turrurr-turrurr-turrurr“ meenutab veidi kassi nurrumist.

◆ 6. Turteltuvi toidusedel koosneb enamasti taimtoidust: marjad, seemned, pungad, noored võrsed jmt. Kui pugu on täis, lendab ta harilikult puu otsa, kus seedib rahulikult toitu

◊ 7. Turteltuvi turrutavat laulu võib kõige sagedamini kuulda valgusküllastes lehtmetsades ja parkides, aga ka põllumajandusmaastikul, kus turteltuvid käivad toiduotsingul

Ööpäeva jooksul muutub turteltuvi laulmisinnukus väga palju. Kõige agaramalt laulavad linnud hommikul kuni kaks tundi pärast päikesetõusu. Seejärel lauluind väheneb märgatavalt [3]. Kavandades turteltuvi loenduskäike, tasub seda asjaolu kindlasti arvestada.

Eesti turteltuvide talvitusala ei ole teada. Esimene turteltuvi rõngastati meil 1972. aastal. Ajavahemikul 1972–2016 on märgistatud 13 noorlindu ja 27 lennuvõimelist turteltuvi. Ühtegi taasleidu ei ole teada. Seega ei ole meil ka andmeid, kus Aafrika piirkonnas Eestist pärit linnud talvituvad. ■

1. Browne, Stephen J.; Aebischer, Nicholas J. 2003. Habitat use, foraging ecology and diet of Turtle Doves *Streptopelia turtur* in Britain. – *Ibis* 145 (4): 572–582.
2. Browne, Stephen J. et al 2005. Breeding ecology of Turtle Doves *Streptopelia turtur* in Britain during the period 1941–2000: an analysis of BTO nest record cards. – *Bird Study* 52 (1): 1–9.
3. Calladine, John et al 2010. Temporal variations in the singing activity and the detection of Turtle Doves *Streptopelia turtur*: implications for surveys. – *Bird Study* 46 (1): 74–80.
4. del Hoyo, Josep; Elliott, Andrew; Sargatal,

Üleskutse!

Eesti ornitoloogiaühing ootab turteltuvide vaatlusi aasta linnu andmebaasi võrgupaigas www.eoy.ee/turteltuvi/tegevused/vaatlused. Niimoodi kogub ühing andmeid meie pruunide turteltuvide ehk turteltuvide leviku, elupaikade, käitumise ja toitumispaikade kohta.

Vaatluste kirjapaneku portaali on ühtlasi osa rahvateadusest (ingl

citizen science): see annab kõigile loodushuvilistele võimaluse edastada tähelepanekuid looduse kohta. Nõnda koondub ühtsesse andmebaasi väärtuslik teave, mida saavad oma teadustöodes kasutada ka teadlased. Seega on iga huvilise sisestatud vaatlus abiks, täpsustamaks teadmisi mingi liigi kohta, üksiti võib iga infokild olla vajalik teave liigikaitse kavandamisel.

- Jordi (eds.) 1997. Handbook of the Birds of the World. Volume 4. Sandgrouse to Cuckoos. Lynx Edicions, Barcelona.
5. Dunn, Jenny C.; Morris, Antony J. 2012. Which features of UK farmland are important in retaining territories of the rapidly declining Turtle Dove *Streptopelia turtur*? – *Bird Study* 59 (4): 394–402.
6. Elts, Jaanus jt 2013. Eesti lindude staatus, pesitsusaegne ja talvine arvukus 2008.–2012. a. – *Hirundo* 26: 80–112.
7. European Bird Census Council 2016. <http://www.ebcc.info/index.php?ID=587>.
8. Hanane, Saâd 2014. Plasticity in nest placement of the Turtle Dove (*Streptopelia turtur*): experimental evidence from Moroccan agro-ecosystems. – *Avian Biology Research* 7: 65–73.
9. Hanane, Saâd 2015. Nest-niche differentiation in two sympatric *Streptopelia* species from a North African agricultural area: the role of human presence. – *Ecological Research* 30: 573–580.
10. Kumari, Eerik 1954. Eesti NSV linnud. Tallinn.
11. Mäger, Mart 1967. Eesti linnunimetused. Tallinn.
12. Renno, Olev 1993. Eesti linnuatlas. Tallinn.
13. Rootsmäe, Lemming 1991. Rändlindude lahkumine Eestist 1977–1986. Tartu.
14. Rootsmäe, Lemming 1998. Rändlindude saabumine Eestisse 1987–1996. II osa. Tallinn-Tartu.
15. Valkama, Jari et al. 2014. Suomen rengastus-atlas. II. Luonnontieteellinen keskusmuseo ja ympäristöministeriö. Helsinki.

Riho Marja (1982) on maastikuökoloog, peamine uurimisvaldkond on seotud põllumajandusmaastiku elurikkusega.